

TECHNICKÁ KNIHOVNA V BRNĚ (1899 – 1958)

Brigita Exelová / Moravská zemská knihovna / e-mail: lupus@mzk.cz

Rok 2008 je pro brněnské knihovnictví rokem 200. výročí založení Univerzitní vědecké knihovny, která v současnosti představuje dominantní složku Moravské zemské knihovny. Rok 2008 je současně rokem 50. výročí vzniku Moravské zemské knihovny. Na jeho sklonku uběhne padesát let od sloučení tří brněnských vědeckých knihoven, dvou vědeckých knihoven specializovaných a vědecké knihovny všeobecné, již zmíněné Univerzitní vědecké knihovny, do jedné instituce – do Státní vědecké knihovny Brno, nynější Moravské zemské knihovny.

Jednou z dvojice specializovaných vědeckých knihoven, před padesáti lety institucionálně zašřešených Státní vědeckou knihovnou, byla do té doby na všeobecném knihovnictví nezávisle se rozvíjející technická knihovna.

Následující text je věnován brněnské technické knihovně a jejím pracovníkům. Připomíná historii této speciální vědecké knihovny od jejího založení v roce 1899 po její začlenění do Státní vědecké knihovny v roce 1958.

1. Vývoj technické knihovny v Brně v letech 1899 – 1958

Během sledovaného období je vývoj technické knihovny, jejího fondu a poskytovaných služeb, zahrnující v to změny v okruhu jejich uživatelů, determinován společenským postavením knihovny: knihovna vysoké školy, státní knihovna vědecká – a tímto postavením podmíněnými finančními, prostorovými a personálními kapacitami, které má knihovna v tom kterém období svého rozvoje k dispozici. Knihovnu, její postavení ve společnosti a její lidské, materiální a finanční zdroje ovlivňoval také hospodářsko-politický kontext, v jehož rámci rozvíjela své aktivity. Jednak průmyslový rozvoj brněnské oblasti, jednak širší ekonomický a politický vývoj státu: světové války, hospodářská krize 30. let, změna politického zřízení státu doprovázená změnou ekonomického systému po únoru 1948.

1.1 Institucionální vývoj brněnské technické knihovny

Vznik brněnské technické knihovny je svázán se založením České vysoké školy technické v Brně v roce 1899. Zřízení českého vysokého učení technického vyvolalo mezi jiným otázku, jakým způsobem zajistit škole potřebné informační zázemí.

TECHNICKÁ KNIHOVNA BRNO : 1899 - (prosinec) 1958		
1899	1947	KNIHOVNA ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V BRNĚ
1899	1918	KNIHOVNA C.K. ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ FRANTIŠKA JOSEFA
	1900	oficiální založení technické knihovny
1918	1947	KNIHOVNA ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ
	1939-45	technická knihovna uzavřena pro veřejnost
	1945	žádost knihovny o administrativní odůvodnění od vysoké školy
	1945	souhlas vysoké školy s administrativní odůvodněním
1947	1958	STÁTNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA V BRNĚ
	1947	administrativní podřízení knihovny Ministerstvu školství a osvěty (oficiální)
	1948	změna názvu knihovny (oficiální)
	1949	postátnění technické knihovny
prosinec	1958	součást Státní vědecké knihovny v Brně

Tab. č. 1 Institucionální vývoj technické knihovny v Brně

Před zvažovanou variantou využít již půl století existující knihovnu německého vysokého učení technického a tuto dále rozvíjet jako instituci společnou oběma brněnským technikám byla upřednostněna varianta dvou samostatných knihoven. Vedle knihovny německého vysokého učení technického započala v roce 1899 svůj rozvoj další, na technickou oblast specializovaná vysokoškolská knihovna, určená primárně pro potřeby české techniky.

Oficiálně byl vznik Knihovny České vysoké školy technické v Brně stvrzen ministeruským výnosem ze srpna roku 1900. Na jeho základě byla zřízena všeobecná technická knihovna zaujímající v rámci své mateřské instituce, České vysoké školy technické v Brně, postavení samostatného ústavu.

Výraz „všeobecná“ odkazuje na skutečnost, že šlo o knihovnu společnou všem oborům na škole zastoupeným.

Ve funkci knihovny České vysoké školy technické působila brněnská technická knihovna mezi lety 1900 až 1947, s pozastavením činnosti pro veřejnost v letech proktorátu.

Knihovna České vysoké školy technické v Brně náležela dle tehdy využívané klasifikace knihoven do kategorie knihoven studijních. Pravidla její správy a knihovní řád vycházely z „Instrukce pro univerzitní a studijní knihovny“, vydané pro tento typ knihoven rakouským c.k. Ministerstvem kultu a vyučování v roce 1825.

Správu brněnské technické knihovny ve funkci knihovny vysoké školy upravovala „Instrukce pro správu knihovny (c.k.) České vysoké školy technické v Brně“. Instrukce stanovovala mj. kompetence a pravidla v oblasti řízení technické knihovny.

Základní rozhodovací kompetence týkající se knihovny byly rozděleny mezi kuratorium a profesorský sbor školy, a to následujícím způsobem. Hlavní správní orgán knihovny vysokého učení představovalo knihovní kuratorium. Kuratorium sestávalo ze členů profesorského sboru vysoké školy, volených vždy na jeden studijní rok. Prostřednictvím knihovního kuratoria vykonával profesorský sbor dohled nad knihovnou. Knihovní kuratorium rozhodovalo na základě návrhů členů profesorského sboru o nákupu knih do fondu knihovny. Profesorskému sboru přináležela konečná rozhodovací pravomoc ohledně využití dotace určené pro knihovnu a ohledně opatření týkajících se provozu knihovny, a to na základě návrhů vzešlých z knihovního kuratoria.

Správce knihovny (dále užíván soudobý termín „ředitel knihovny“), jakož i ostatní personál knihovny byli navrhováni knihovním kuratoriem a návrhy předkládány profesorskému sboru. Jejich konečné schválení bylo v kompetenci příslušného ministerstva: c.k. Ministerstva kultu a vyučování (do r. 1918), Ministerstva školství a národní osvěty (od roku 1918).

Ředitel knihovny byl bezprostředním nadřízeným personálu knihovny a spolu s ním byl podřízen profesorskému sboru. Zodpovídal kuratoriu a tím i profesorskému sboru za to, že knihovna naplňovala účel, k němuž byla zřízena. Především šlo o zodpovědnost za zachovávání ustanovení knihovního řádu, plnění usnesení profesorského sboru, za inventář knihovny a za vedení katalogů, úředních knih a účtů knihovny. Při rozhodování o nákupu knih do fondu knihovny a při obsazování pracovních míst v knihovně měl ředitel knihovny poradní hlas.

Ředitel knihovny zajišťoval v součinnosti s knihovním kuratoriem chod knihovny vysokého učení technického s výjimkou let předcházejících systematizaci místa ředitele (1900–1901) a let, kdy bylo místo ředitele knihovny personálně neobsazeno (1919–1921).

Uživatelské kategorie knihovny vysokého učení technického a jejich práva a povinnosti vzhledem k využívání fondů a služeb knihovny vymezoval „Řád knihovny (c.k.) České vysoké školy technické v Brně“.

Dle knihovního řádu byla knihovna České vysoké školy technické určena v prvé řadě pro profesorský sbor a posluchače vysokého učení. Jejím hlavním úkolem bylo poskytovat vyučujícím a studujícím vysokého učení literaturu těch předmětů, které byly na vysoké škole přednášeny. Práva užívání knihovny širší veřejností byla značně omezena.

Neveřejná povaha knihovny vysokého učení technického tak, jak byla vymezena knihovním řádem, korespondovala s praxí pouze v prvních dvou desetiletích jejího rozvoje. Od dvacátých let minulého století se charakter brněnské technické knihovny měnil: z hlediska její veřejné dostupnosti se z knihovny v podstatě neveřejné, sloužící primárně potřebám vysoké školy, stávala knihovnou částečně veřejnou, neoficiálně sloužící i technické veřejnosti mimo vlastní vysoké učení. Ve třicátých letech služby brněnské technické knihovny pro odbornou veřejnost výrazně překročily hranice vysokého učení. Tato skutečnost vedla v roce 1937 k prvnímu, tehdy ještě neúspěšnému pokusu knihovny o administrativní odloučení od vysoké školy.

Uzavření českých vysokých škol v roce 1939 znamenalo přerušení jak činnosti školy, tak činnosti její knihovny. Bezprostředně po obnovení činnosti technické knihovny v roce 1945 navázalo její vedení na předválečné snahy o vyvázání knihovny z administrativního svazku s Českou vysokou školou technickou. Především proto, že administrativní napojení technické knihovny na vysokou školu, které mělo v předchozím období spíše pozitivní vliv na její vývoj, se projevovalo jako stále větší brzda dalšího růstu knihovny, zředejším z hlediska materiálních a lidských zdrojů knihovny a tedy i z hlediska rozvoje jí poskytovaných služeb. Spolu s plány technické knihovny dále rozšiřovat rozsah svých služeb, jak ve smyslu jejich škály, tak ve smyslu uživatelských kategorií, působily tedy proti dalšímu setrvání knihovny v rámci vysoké školy faktory hmotné a personální. Věcné a osobní náklady zatěžující rozpočet vysoké školy neumožňovaly totiž věnovat knihovně trvale dostatek prostředků na nákup nové literatury, ani saturovat její stoupající nároky personální.

Požadavek knihovny na administrativní osamostatnění od České vysoké školy technické byl schválen profesorským sborem vysoké školy ještě koncem roku 1945. Oficiálně svého cíle brněnská technická knihovna dosáhla v roce 1947, kdy byla administrativně podřízena sektoru B Ministerstva školství a osvěty, který již řídil ostatní vědecké knihovny. V roce 1948 byla odluha knihovny od vysoké školy stvrzena i změnou jejího názvu – knihovna byla přejmenována na Státní technickou knihovnu v Brně (dále též STK Brno).

Administrativní odlukou od vysoké školy technické se brněnská technická knihovna stala veřejně přístupnou knihovnou oficiálně zajišťující informační potřeby technické veřejnosti Československé republiky. Správu technické knihovny vykonával ředitel knihovny, na něhož přešly kompetence kuratoria a profesorského sboru. Ředitel knihovny podléhal příslušnému ministerstvu, k němuž byla Státní technická knihovna v Brně přičleněna: Ministerstvu školství a osvěty, posléze Ministerstvu školství. Legislativně byla správa STK Brno upravena až Organizačním statutem státních vědeckých knihoven (viz níže).

Další významné body v institucionálním vývoji brněnské technické knihovny, ke kterým dochází po únoru 1948, jsou do značné míry odrazem nového, socialistického (=ochlokratického) státního zřízení Československé republiky.

V roce 1949 se Státní technická knihovna ze zákona stala veřejnou vědeckou knihovnou, na jejíž služby měla oficiální nárok nejen technická veřejnost, ale i veřejnost ostatní. Současně byla brněnská technická knihovna, spolu s ostatními tehdy existujícími státními vědeckými knihovnami, včleněna do (po sovětském vzoru) budované soustavy československých knihoven, do tzv. jednotné sítě knihoven.

Statuty a organizační řády státních vědeckých knihoven, tedy i Státní technické knihovny v Brně, jimiž se tyto knihovny řídily ve své práci, formálně vycházely až do roku 1954 z „*Instrukce pro univerzitní a studijní knihovny*“ rakouského c. k. Ministerstva kultury a vyučování. V roce 1954 byl pro státní vědecké knihovny podléhající Ministerstvu školství vydán nový jednotný rámcový statut: „*Organizační statut státních vědeckých knihoven*“. Od uvedeného roku působila Státní technická knihovna v Brně v rámci tohoto jednotného koncipovaného organizačního statutu. Nadále zůstala speciální vědeckou knihovnou pro studium technické a příbuzné přírodovědné literatury. Její úkoly byly rozšířeny o vyhotovování speciálních bibliografií a o poskytování metodické pomoci technickým knihovnám v oblasti své působnosti.

Reorganizace státních vědeckých knihoven provedená na konci roku 1958 znamenala pro brněnskou Státní technickou knihovnu konec jejího samostatného rozvoje. V listopadu 1958 se stala součástí Státní vědecké knihovny v Brně.

1.2 Zdroje brněnské technické knihovny a jejich vývoj

1.2.1 Prostorové kapacity technické knihovny

Prostorové zázemí Knihovny České vysoké školy technické odpovídalo možnostem této vysoké školy.

České vysoké učení technické v době svého vzniku a po celé první desetiletí své existence nemělo vlastní budovu. Jednotlivé ústavy školy jsou provizorně umístovány v pronajatých místnostech, posléze v celých pronajatých budovách. Vlastníkem první reprezentativní budovy se expandující vysoké učení stává v roce 1910, výuka v nově postavené budově na Veveří ulici je zahájena v akademickém roce 1911/1912.

Ve svých počátcích byla knihovna umístěna ve dvou třípokojových bytech, v nich bylo situováno skladiště knih, úřední prostory a prostory určené pro uživatele knihovny: studovna posluchačů (28 míst) a profesorská studovna (8 míst).

V roce 1910 byla knihovna přestěhována do novostavby české techniky na Veveří ulici. Zde pro ni byly vyhrazeny prostory zabírající přízemí a suterén pravého křídla hlavního pavilonu.

Obr. 1 Budova vysokého učení technického (VUT) na Veveří ulici v Brně, sídlo technické knihovny

Foto Tomáš Lipovský, Moravská zemská knihovna

Prostory určené knihovně zahrnovaly:

- provozní místnosti pro zaměstnance,
- místnosti pro uživatele knihovny: velká studovna profesorského sboru, studovna pro posluchače (54 míst) a čítárna pro externí čtenáře (8 míst),
- skladiště s kapacitou 120 000 svazků.

Budova vysokého učení technického na Veverí ulici zůstala, s výjimkou let první světové války, sídlem technické knihovny po celou dobu jejího působení ve funkci vysokoškolské knihovny a stejně tak i v letech jejího působení v pozici samostatné Státní technické knihovny.

Závažným problémem, před který byla po druhé světové válce technická knihovna postavena, byl problém nedostačujících skladových prostor.

Dle propočtů z doby monarchie, na základě tehdejšího průměrného přírůstku fondu, měla knihovna zajištěnu rezervu skladových prostor na padesát let. Tento předpoklad byl vyvrácen vývojem fondu knihovny v poválečném období. Velikost fondu již koncem 40. let přesáhla 150 000 svazků. Nedostatečné kapacity skladových prostor se pro Státní technickou knihovnu staly otázkou chronickou, vyřešenou vždy pouze dočasně – získání skladových prostor mimo areál vlastní budovy na Veverí ulici, jejich adaptace, jejich následné nucené vyklizení a opětovné hledání prostor nových.

1.2.2 Finanční zdroje technické knihovny

Finanční zdroje technické knihovny lze rozčlenit na pravidelné a mimořádné. K pravidelným zdrojům finančních prostředků knihovny náležela roční subvence reprezentující základní zdroj jejích příjmů. V letech jejího působení ve funkci vysokoškolské knihovny ji doplňovaly finanční prostředky plynoucí z imatrikulačních tax studentů, které škola ze zákona postupovala knihovně.

Výše dotačních prostředků poskytovaných na provoz knihovny kolísala, především v závislosti na celkovém ekonomickém vývoji státu a na společenském postavení knihovny. V letech před první světovou válkou se dotace držela na relativně nízké úrovni. Navyšování dotačních prostředků bylo velmi pozvolné (dotace z roku 1914 byla vyšší oproti částce z prvních let provozu knihovny o 3000 korun) a přerušené válečnými roky, kdy byly prostředky na provoz knihovny (dotace i taxy) naopak výrazně sníženy. V prvních letech samostaného československého státu zůstala roční subvence pro knihovnu na předválečné úrovni. K jejímu výraznému zvýšení došlo koncem dvacátých let (oproti těsně poválečnému období o více než 20 000 korun). Nárůst dotace byl opět utlumen hospodářskou krizí postihující hospodářství celého státu. Po druhé světové válce se finanční situace knihovny zlepšila po její administrativní odluce od vysoké školy. Knihovna jakožto státní vědecká knihovna hospodařila podle rozpočtu schváleného příslušným ministerstvem.

Vedle čerpání roční dotace se technické knihovně několikrát podařilo získat na svůj provoz mimořádné peněžní prostředky. Jednak v letech svého založení, kdy byla knihovně poskytnuta mimořádná dotace (35 000 K) na první zařízení knihovny. Jednak ve dvacátých letech, kdy knihovna obdržela mimořádnou dotaci (76 000 Kč) a vysoké peněžité dary; ke „sponzorům“ knihovny náležela např. Čs. cukerní komise (500 000 Kč), Svaz čsl. průmyslníků.

1.2.3 Personální zdroje a správa knihovny

Funkci ředitele technické knihovny v Brně postupně zastávali:

- **Prof. MUDr. František Karel Studnička** (ředitelem knihovny v letech 1901-1919): Vědecký pracovník v oboru histologie a obecné biologie. Soukromý docent (1902) a mimořádný profesor (1909) České vysoké školy technické v Brně v oboru zoologie a srovnávací anatomie. Od r. 1919 profesor Masarykovy univerzity v Brně.
- **Ing. Heřman Mayerhöfer** (ředitelem knihovny v letech 1921-1956): Absolvent Českého vysokého učení technického (1920), obor stavební inženýrství. Člen Spolku čs. inženýrů. Své odborné technické vzdělání si doplnil studiem knihovnické teorie. Ing. Mayerhöfer je autorem řady článků o technickém knihovnictvím, publikovaných doma („Časopis čs. knihovníků“, „Dokumentace a desetinné třídění“, „Knihovna“) i v zahraničí (Německo, Francie) a ojedinelé monografie

věnované technické bibliografii („Úvod do bibliografie technické literatury“, 1956). Vedle odborných publikačních aktivit rozvíjel i přednáškovou činnost; přednášel na katedrách knihovnictví v Praze a v Bratislavě.

- **Ing. Vilém Götz** (ředitelem knihovny v letech 1956-(1958)).

Vývoj personálních kapacit zajišťujících veškeré činnosti související s vlastním provozem technické knihovny ilustruje tabulka č. 2:

TECHNICKÁ KNIHOVNA V BRNĚ							
Knihovna České vysoké školy technické						Státní technická knihovna	
ROK	1901	1908	1918	1928	1938	1948	1958
ZAMĚŠTNANCŮ	2	2	3	3	4	10	15

Tab. č. 2 Personální kapacity technické knihovny

Nárůst personálních zdrojů knihovny byl ovšem relativní. Navýšení počtu zaměstnanců knihovny doprovázel růst fondu a rozsahu poskytovaných služeb. „Od roku 1921, kdy měla knihovna 30 000 svazků a tři zaměstnance, až dodnes (rok 1954), kdy má 195 000 svazků a 15 pracovních sil, je stále jeden zaměstnanec na 10 000 až 15 000 svazků. Tento počet se rozumí vždy pro všechny práce v knihovně včetně úklidu.“ [Mayerhöfer, 1]

Z hlediska dosaženého vzdělání sestával personál technické knihovny po dlouhou dobu z jediného vysokoškolsky vzdělaného pracovníka, kterým byl ředitel knihovny. Další knihovní personál měl charakter personálu pomocného, určeného pro zabezpečení činností spojených s půjčováním literatury, pro dohled ve studovnách apod. Teprve koncem třicátých let byla knihovna posílena o dalšího pracovníka s vysokoškolským vzděláním. V padesátých letech zajišťovali provoz knihovny vedle dvou vysokoškolsky vzdělaných pracovníků a pomoc. personálu taktéž zaměstnanci se vzděláním středoškolským.

Pro rozvoj brněnské technické knihovny byla mimořádným přínosem skutečnost, že jak v případě ředitele knihovny, tak v případě dalších vysokoškolských zaměstnanců knihovny nešlo o „klasické“ knihovníky. Nešlo o knihovníky vybavené znalostmi získanými studiem na školách humanitních směrů a doplněné o nezbytné znalosti z oblasti knihovnictví. S výjimkou prvního ředitele technické knihovny, kterým byl lékař, šlo vždy o absolventy vysokých škol technického směru – o inženýry.

Vysokoškolsky vzdělaný personál technické knihovny v Brně tak vyhovoval zásadám, které ohledně zaměstnanců speciálních vědeckých knihoven prosazoval její druhý ředitel Ing. Mayerhöfer.

U odborného pracovníka speciální vědecké knihovny Ing. Mayerhöfer předpokládal:

- odborné znalosti knihovnické problematiky, respektive znalosti knihovnicko-dokumentační:
Tyto znalosti pokládal za samozřejmost (jako požadavek, že technik umí rýsovat);
- odborné znalosti té vědní oblasti, na kterou je knihovna specializována:
V případě technické knihovny znalosti odborně-technické;
- znalost cizích jazyků.

„Nemůže s užitkem státi v čele technické knihovny filosof, zrovna jako nespravuje knihovnu právnickou medik nebo naopak. Samozřejmě jest vyškolení v praktických knihovnických naukách první podmínkou, ale tyto vědomosti si může osvojiti zrovna tak technik jako přírodovědec nebo medik. ... Nejdůležitější kvalifikací knihovníka technické knihovny, která se natrvalo nedá nahraditi žádnou kombinací jiných vlastností, jest důkladné vědecko-technické vzdělání, spojené s několikaletou praxí v některém průmyslovém odvětví.“ [Mayerhöfer, 6]

Pouze takto vzdělaný pracovník je schopen posoudit vhodnost odborné literatury před jejím zakoupením, vytvářet nástroje usnadňující orientaci ve fondu knihovny (věcné katalogy), napomáhat uživateli knihovny v orientaci v literatuře jeho oboru a v neposlední řadě zajistit služby dokumentační a informační, které by speciální vědecká knihovna měla, vedle tradičních knihovních služeb, poskytovat.

Nároky na knihovníka vědecké knihovny specializované na technickou oblast jsou pro Ing. Mayerhöfera v podstatě srovnatelné s nároky na knihovníka průmyslového závodu. Podnikový knihovník „*nesmí být jen úředníkem, který opatřuje knihy navržené inženýry, pak je katalogisuje a půjčuje, musí být spolehlivým rádčem každému, kdo přijde s požadavkem: potřebujeme pro naše oddělení literaturu z toho a z toho oboru, máte něco, dobrá, nemáte-li, obstarejte nám ihned něco vhodného. ...* [Dále] má mít ctížádost, aby dokázal zodpovědět všechny rozumné otázky, které mu budou z podniku klásti. Zrovna tak přichází do vědecké odborné knihovny návštěvník z praxe a žádá novinky ze svého oboru.“ [Mayerhöfer, 6]

V osobě svého druhého ředitele se technická knihovna v Brně stala první technickou knihovnou v Československé republice, která uvedená kvalifikační kritéria na knihovníka technické knihovny splňovala.

1.3 Fond brněnské technické knihovny

1.3.1 Kvantitativní rozvoj fondu technické knihovny

Pro etapu do vypuknutí první světové války jsou typické služby knihovny orientované primárně na Českou vysokou školu technickou a tomuto omezenému poslání odpovídající pozvolné narůstání fondu. Akviziční činnost Knihovny České vysoké školy technické se primárně soustřeďovala, z důvodu nedostatečných finančních prostředků, na zajišťování nejnovější odborné literatury. Po překonání prvních poválečných let, v nichž přetrvávala neuspokojivá finanční situace knihovny, se tempo růstu knihovního fondu zrychlilo a to především díky vysokým peněžním darům z počátku 20. let, které byly využity dílem na nákup „*vybrané moderní literatury technické*“, dílem na odstranění válek způsobených mezer ve fondu zahraničních časopisů, a také díky mimořádné dotaci poskytnuté knihovně koncem dvacátých let. Dotaci knihovna využila na nákup knih, „*aby bylo možno doplnit mezery v příruční knihovně zakoupením moderních děl, zejména učebnic*“. Využití mimořádných peněžních prostředků především na nákupy knižních publikací plynulo ze skutečnosti, že v letech, kdy byla knihovna odkázána pouze na řádnou dotaci, převažovaly výdaje za časopisy nad výdaji za knihy. „*Výdaje za časopisy tvoří přes polovinu celkových nákladů, v roce 1923 a 1925 dokonce téměř 70 %. ... Při normální dotaci zbyvá na knihy velmi málo, neboť odebírání časopisů nelze se zříci. Tak většinu přírůstků tvoří časopisy a dary, opatrování knih podle skutečné potřeby a volného výběru je minimální.*“ [Mayerhöfer, 3]

Výrazný podíl periodik na celkovém složení fondu brněnské technické knihovny je charakteristikou typickou pro speciální vědeckou knihovnu; lze ji pokládat za jeden z hlavních znaků, které odlišují speciální vědeckou knihovnu od všeobecné vědecké knihovny, kde tvoří časopisy jen malý počet svazků.

Krom zakoupených knih byl fond knihovny v období před první světovou válkou rozmnožován prostřednictvím darů.

Formou darů získala technická knihovna kupříkladu publikace od *Královské české akademie nauk a České akademie věd*. Dodejme, že do fondu technické knihovny byly v tomto období získány, zakoupením či převzetím pozůstalosti, celé soukromé knihovny významných osobností české vědy. Šlo kupříkladu o knihovnu profesora Karla Kořistky a knihovnu profesora Vojtěcha Šafaříka.

Vedle darů byly podstatným obohacením fondu dlouhodobé deponáty, knižní sbírky odborných spolků, které byly technické knihovně svěřeny do správy a k využívání jejími čtenáři. I po svém deponování pod správu technické knihovny byly spolkové knihovny odborných profesních korporací těmito korporacemi nadále doplňovány.

Technická knihovna spravovala od roku 1911 knihovnu brněnské pobočky *Spolku inženýrů a architektů (SIA)*. V letech první republiky pod správu technické knihovny dále přešly knižní sbírky: sbírka říšského *Spolku čsl. zeměměřičů*, obsahující hlavně cenné odborné časopisy získávané výměnou za časopis spolkový, sbírka knih *Matice Moravské* obsahující starší velká díla o architektuře a výtvarném umění, knihovna *Elektrotechnického svazu čsl.* zahrnující specializované odborné publikace i rozsáhlé komplety periodik. Deponované fondy se později (rušení spolků počátkem 50. let 20. stol.) staly pevnou součástí fondu technické knihovny.

Správa spolkových knihoven přispívala k tomu, že se knihovna české techniky stávala do jisté míry knihovnou veřejnou. Sloužila vedle vysoké školy i členům uvedených spolků, kterým poskytovala právo volného používání svých fondů a služeb bez jakýchkoli omezení knihovním řádem.

Pro vývoj fondu brněnské technické knihovny v období 1945–1958 je typická jeho extenze.

Kvantitativní nárůst fondu technické knihovny podpořily:

- včlenění fondu knihovny německé technické vysoké školy v Brně: Fond technické knihovny byl jednorázově, ale o to výrazněji, navýšen v roce 1945. V tomto roce technická knihovna, stále ještě knihovna českého vysokého učení technického, převzala celý fond technické knihovny zrušené německé technické vysoké školy v Brně. Fond, čítající 80 000 svazků, byl převzat i s katalogy a přírůstkovými seznamy a byl plně využitelný. Právě převzetí fondu německé techniky výrazně přispělo ke zmíněnému vyčerpání skladových kapacit knihovny;
- zvýšené roční dotace na provoz knihovny;
- právo povinného výtisku na vyžádání: Právo povinného výtisku na vyžádání technická knihovna získala na základě „*Zákona o povinných výtiscích*“ z roku 1947. Právo povinného výtisku usnadnilo získávání domácí literatury a umožnilo soustředit zdroje na nákup odborné literatury zahraniční; netřeba patrně dodávat, že vzhledem k politickým poměrům šlo v první řadě o literaturu ze Sovětského svazu a ze zemí socialistického bloku;
- dary: Obsáhlé dary ze druhé poloviny 40. let tvořila především literatura vyřazovaná z fondů závodních nebo ústavních technických knihoven (např. svářečská knihovna Lincoln);
- přiděl z distribuce knih: Přiděl z distribuce knih, taktéž ze druhé poloviny 40. let, získaných a přidělovaných centrálně Ministerstvem školství a osvěty. Jak přiděl z distribuce, tak dary charakterizovalo, že nešlo o publikace získávané záměrným výběrem knihovníka, ale náhodně. Knihovně tak vznikala rezervní fond obsahující převážně literaturu zastaralou a literaturu multiplicitní.

Faktory podporující nárůst fondu technické knihovny s sebou přinášely i negativa. Právo povinného výtisku sice na jedné straně usnadnilo doplňování fondu domácí literaturou, avšak na straně druhé mnohdy vedlo k méně kritickému výběru domácí literatury, k zařazování neprofilových děl. Přejímáním vyřazené literatury z fondů jiných knihoven přicházela do fondu technické knihovny literatura buď neaktuální, nebo již knihovnou vlastněná, což ještě umocňovalo problémy knihovny s nedostatkem prostorových kapacit pro uskladnění fondu. Navíc se plýtvalo personálními kapacitami knihovny – většina setříděné a sepsané literatury z rezervního fondu byla pro nedostatek místa nakonec vyřazena, nabídnuta jiným knihovnám nebo antikvariátu či sběrným surovinám.

FOND KNIH A ČASOPISŮ TECHNICKÉ KNIHOVNY BRNO											
ROK	1901	1910	1914	1918	1919	1927	1937	1939	1949	1954	1958
STAV FONDU	2.266	12.373	17.954	18.782	19.625	34.029	51.077	55.477	157.697	204.957	251.557
Stav fondu uveden ve svazcích knih a (titulů) časopisů;											
Stav fondu nezahrnuje speciální technickou literaturu, ani fond německé technické knihovny převzatý v r. 1945											

Tab. č. 3 Kvantitativní rozvoj fondu technické knihovny

1.3.2 Tematický rozvoj fondu technické knihovny

Výběr monografické i časopické literatury do fondu Knihovny České vysoké školy technické podléhal přísnému výběru, a to ve spolupráci knihovního kuratoria, profesorského sboru a správce knihovny.

Spojení technické knihovny s vysokou školou technickou ještě zvýraznilo specializaci jejího fondu oproti fondům všeobecných vědeckých knihoven. A to nejen z hlediska tematického záběru fondu soustřeďujícího se na literaturu z technických a příbuzných oborů, zejména z oborů na škole zastoupených, ale i z hlediska náročnosti shromážděné literatury na odborné znalosti potenciálního čtenáře. Jelikož technická knihovna měla dle svého knihovního řádu sloužit v první řadě vysoké škole technické, bylo při doplňování jejího fondu „přihlíženo v první řadě ke knihám vědeckým, jejichž studium předpokládalo již dosti značné znalosti předběžné. Knihy odborné, kterým by i bez vysoké matematiky porozuměl každý čtenář, nebyly podle názoru profesorů žádoucí, neboť by snižovaly úroveň studentů. Krom toho většinu finančních prostředků pohltilo předplatné časopisů a koupě knih zahraničních, takže na české knihy populárně–technické nezbylo peněz.“ [Mayerhöfer, 6]

Bezprostředně po druhé světové válce se technická knihovna zaměřila na doplnění zahraniční literatury – primárně nedostatečně zastoupené a za období 1939–1945 zcela chybějící literatury anglo-americké a sovětské provenience.

Kvalitativní rozvoj fondu technické knihovny po její administrativní odluce od vysokého učení technického determinovalo změněné společenské postavení knihovny. Státní technická knihovna byla oficiálně knihovnou veřejně přístupnou, určenou co nejširšímu okruhu uživatelů, jak odborníků z oblasti technických věd, technické a hospodářské praxe, tak laické, netechnické veřejnosti. Novou povinností technické knihovny bylo zajistit posun svého fondu směrem k jeho větší univerzálnosti. Univerzálnosti ve dvojitě smyslu: ve vztahu k uživatelům z řad odborné veřejnosti a k předpokládané tematické rozmanitosti jejich požadavků šlo o zabezpečení co nejrovnovážnějšího stavu tematického záběru fondu a druhů dokumentů v něm obsažených.

Tematická skladba fondu technické knihovny v etapě jejího spojení s vysokým učením technickým pochopitelně odrážela, přes vazby knihovny na technickou veřejnost mimo vlastní vysokou školu, zastoupení oborů ve výuce vysoké školy. Některá technická odvětví byla ve fondu pokryta pouze minimálně, např. hornictví, hutnictví, zemědělství a lesnictví, tj. obory, které nebyly na brněnské technice přednášeny.

Vzhledem k potencionálním čtenářům z řad laické veřejnosti a k jejich nižší odborné úrovni, šlo o zahrnutí literatury s nižšími nároky na předběžné znalosti, tj. vedle odborné literatury bylo do fondu zapotřebí zařadit také populárně naučnou literaturu.

Zásadním úkolem technické knihovny, chtěla-li si zachovat svůj charakter speciální vědecké knihovny, bylo:

- rozvíjet dílčí fond speciálních druhů technické literatury,
- získávat do fondu díla charakteru kompendií, naučných slovníků, encyklopedií, příruček, adresářů apod. a tyto využívat zejména pro rozvoj příruční knihovny,
- získávat do fondu bibliografické a referátové časopisy: Tento směr extenze fondu knihovny vycházel z potřeb „tradičních“ uživatelů knihovny, tedy z potřeb vysokoškolského výzkumu a vývoje a z vývojových, technických, technologických a organizačních činností průmyslových podniků. Účelem bylo zajistit si prostředky umožňující rozvinout dokumentační a informační služby.

1.3.3 Mezinárodní výměna publikací a speciální technická literatura

Hodnotu svého fondu – z hlediska schopnosti knihovny informačně podporovat rozvoj teoretických a aplikovaných technických věd – technická knihovna od konce 20. let zvyšovala:

- I. zavedením mezinárodní výměny publikací,
- II. akvizicí speciálních druhů technické literatury.

Ad I. Mezinárodní výměna publikací

V roce 1928 byla brněnskou technickou knihovnou zavedena mezinárodní výměnná služba publikací. Předmětem výměny se stal „Sborník“, vydávaný Českou vysokou školou technickou od roku 1926, obsahující odborné práce profesorů, docentů a asistentů vysoké školy. Vysoké učení poskytovalo knihovně pro účely mezinárodní výměny 500 výtisků Sborníku. Tyto výtisky knihovna rozesílala domácím a zahraničním akademiím, vysokým školám, učeným společnostem, průmyslovým závodům, administracím odborných časopisů a dalším institucím, od nichž pak výměnou obdržela jimi vydávané vědecké a technické publikace. V období 1929–1938 obohatila mezinárodní výměna publikací fond technické knihovny o 3000 svazků monografií a každoročně o 75 periodik.

Po druhé světové válce technická knihovna navázala na své válkou přerušené styky se zahraničím a získala i nová místa (partnery) výměny. Vedle institucí z evropských států, například Francie, Holandska, Itálie, Polska, Rumunska, Rakouska, Sovětského svazu, severovýchodních států, udržovala výměnné styky se Spojenými státy americkými, Kanadou, Argentinou, Jižní Afrikou, Japonskem. (Podrobný seznam institucí, s nimiž technická knihovna v Brně realizovala výměnu odborných publikací, je uveden ve Sborníku VUT vydaném k 50. výročí školy v roce 1949.) Vedle Sborníku vydávaného vysokým učením technickým využívala technická knihovna pro mezinárodní výměnu například separáty autorů, kteří s výměnou vyjádřili souhlas, případně odborné časopisy vycházející v Československé republice.

Význam mezinárodní výměny publikací z hlediska fondu knihovny spočíval zejména v tom, že knihovna takto získala publikace na knižním trhu obtížně dosažitelné, mnohdy ani nezachycené v bibliografiích.

Ad II. Fond speciálních druhů technické literatury

Od poloviny dvacátých let věnovala technická knihovna zvýšenou pozornost shromažďování speciální technické literatury, především patentových spisů, kterých bylo před vypuknutím druhé světové války v knihovně uloženo přes 140 000 jednotek.

Po druhé světové válce fond patentových spisů rychle početně narůstal. Jeho nárůst byl podpořen mj. navázáním pravidelných styků s Úřadem pro vynálezy a objevy v Praze od roku 1955. Úřad technické knihovně průběžně dodával zásilky patentové literatury československé a patenty sovětské. Tímto byly položeny základy k pozdějšímu vzniku oblastního střediska patentové literatury.

Kromě patentových dokumentů se akvizice speciální technické literatury vztahovala na zlepšovací náměty, technické normy a s nimi související literaturu: normalizační časopisy, seznamy platných norem vydávané normalizačními úřady. Dále knihovna shromáždila menší sbírku firemní literatury, jednak tzv. drobné firemní literatury: prospektů, ceníků a katalogů výrobků, propagačních brožur výrobců, návodů na obsluhu vyráběných strojů apod., jednak firemní literatury, vydávané především velkými průmyslovými podniky: odborné časopisy velkých firem uveřejňující popisy výrobků, výsledky svého výzkumu, eventuálně odborné práce svých zaměstnanců (například „Technické zprávy Škoda“, „Technisch–Mitteilungen Krupp“, „Philips Technische Rundschau“), technické příručky (například „Elektrotechnická příručka Škoda“, příručky firmy Philips) a literatura, vydávaná k jubileu podniku (např. pamětní spisy Škodových závodů, Poldiny hutí, německé lokomotivky Henschel). Vedle zmíněných typů firemní literatury se brněnská technická knihovna soustředila i na „šedou“ firemní literaturu, která nebyla určena veřejnosti: zprávy o studijních cestách, zprávy výzkumné, z laboratoří, technologické předpisy – postupy apod., tuto interní literaturu se jí dařilo získávat zejména po znárodnění československého průmyslu.

Dodejme, že k přesnému vykazování speciálních druhů technické literatury bylo přistoupeno až v další vývojové etapě technické knihovny, kdy se tato stala součástí Státní vědecké knihovny v Brně. Zpětným sčítáním realizovaným v roce 1959 byl určen počet speciálních druhů technické literatury, který technická knihovna získala od svého založení do roku 1959. Šlo o 261 308 jednotek.

1.4 Katalogy brněnské technické knihovny

Soustavu katalogů technické knihovny umožňujících orientaci v jejích fondech lze rozčlenit z více hledisek. Z hlediska určení na katalogy služební a katalogy čtenářské, z hlediska druhu na katalogy jmenné a katalogy věcné, z hlediska formy na katalogy lístkové a svazkové.

ZÁKLADNÍ KATALOGY		TECHNICKÉ		KNIHOVNY					
SLUŽEBNÍ	1900	1910	1920	1930	1933	1940	1946	1950	1958
LÍSTKOVÉ	Abecední jmenný katalog generální								
	Systematický "odborový" katalog knih hlavní								
	zpětná reklasifikace				Systematický desetinný (DT) katalog knih hlavní				
	vyčleněn z generálního katalogu						Katalog periodik		
ČTENÁŘSKÉ	1900	1910	1920	1930	1933	1940	1946	1950	1958
SVAZKOVÉ	Systematický "odborový" katalog knih								
					Systematický desetinný (DT) katalog knih				
LÍSTKOVÉ							Systematický desetinný (DT) katalog knih		
	opis služebního katalogu generálního						Abecední jmenný katalog		
	opis služebního katalogu periodik						Katalog periodik		

Tab. č. 4 Základní katalogy zavedené technickou knihovnou.

	ukončen od / neveden v letech
	veden v letech
	zpětně doplněn o záznamy publikací z let

Legenda k tab. č. 4 Základní katalogy zavedené technickou knihovnou mezi lety 1901-1958.

1.4.1 Systematické katalogy

Vzhledem k zaměření svého fondu na oborově i druhově široce rozvětvenou odbornou technickou literaturu kladla technická knihovna v oblasti zpřístupňování fondů důraz na jejich věcné zpracování. Pozornost věnovaná budování věcných katalogů byla dána též uživatelskou orientací knihovny – byla požadována spíše literatura k určitému tématu než od určitého autora.

Od svého založení disponovala technická knihovna systematickými katalogy:

- lístkový systematický katalog, tzv. „odborový“, určený pro služební potřebu,
- svazkové systematické katalogy, tzv. „odborové“, určené pro čtenáře knihovny.

Systematické katalogy „odborové“, využívané pro orientaci ve fondu knihovny v prvních třech desetiletích jejího fungování, byly pořádané podle interního klasifikačního systému technické knihovny. Schéma systematických katalogů vycházelo z odborů zastoupených ve vědeckých a vzdělávacích aktivitách vysoké školy. Odtud přídomek „odborový“.

Klasifikační systém pro systematické katalogy byl vypracován, nedlouho po vzniku technické knihovny, jejím prvním správcem profesorem Studničkou. Na jeho vytvoření, zavedení a aktualizaci se aktivně podílel profesorský sbor vysokého učení technického. Každá ze skupin byla podrobována průběžné revizi vyučujícím příslušného odboru.

Schéma odborových systematických katalogů zahrnovalo 34 hlavních skupin, označovaných římskými číslicemi I až XXXIV. Většina skupin měla podskupiny (například matematika 17, strojnictví 14 oddílů; v průměru 6 – 8 oddílů), označované arabskými číslicemi. Celkem bylo všech skupin 150.

V systematickém lístkovém katalogu služebním, respektive ve služební kartotéce, byly využívány rozřaďovače s označením skupiny a jejím plným názvem [V/6 Optika].

Lístky v příslušné skupině byly řazeny v abecedním pořadí a označovány číslem skupiny ve formě zlomku [V/6]. Lístky přírůstků došlých po roce 1913, tj. v letech po vydání tištěného čtenářského katalogu, byly řazeny zvlášť za své staré skupiny a označovány číslem a názvem skupiny s dodatkem „nové“ [V/6 Optika – nové]. Lístky mnohdy obsahovaly připsy jednotlivých profesorů, vyjadřujících se ke správnosti zařazení záznamu do dané skupiny. Na základě těchto vyjádření docházelo k přeřazení lístků nebo opatření dalších kopií pro další podskupiny.

Četnost lístků ve skupinách se lišila. Některé skupiny byly podrobně rozděleny a podskupiny tedy neobsahovaly mnoho záznamů, respektive lístků. V některých skupinách, ne tak podrobně členěných, se záznamy (lístky) nahromadily a hledání bylo zdlouhavé.

Systematické katalogy čtenářské, taktéž členěné dle odborů, byly původně pořádané na volných listech v pérových rychlovazacích. Posléze byly vydány tiskem, a to ve dvou svazcích. První svazek, s knihami do čísla 5000, byl vydán v roce 1907. Druhý, s knihami od čísla 5000 do 10 000, vyšel v roce 1913.

Záznamy přírůstků získaných knihovnou po roce 1913, byly pro čtenáře zapisovány do zvláštních svazkových přírůstkových seznamů, pro každou skupinu byl veden zvláštní svazek. V roce 1921 byl vydán cyklostylovaný doplněk čtenářského systematického katalogu.

Interní klasifikační systém systematických katalogů vyhovoval ještě počátkem dvacátých let. Technická knihovna měla tehdy kolem 20 000 svazků.

Zlepšující se finanční situace knihovny přinesla nárůst fondu, způsobující problémy ve využívání systematických katalogů, především služebního lístkového katalogu, kde docházelo ke zvyšování četnosti lístků ve skupinách a prodlužování doby potřebné na prohledání určité skupiny. V některých skupinách byla dokonce zrušena zásada abecedního řazení uvnitř skupiny, vytvářely se „shluky“ lístků se záznamy literatury totožného obsahu, které nebyly označeny heslem. Tím se narušovala jednotnost a přehlednost katalogu.

Tempo růstu knihovny, kdy se s každým dalším přírůstkem ztěžovalo vyhledávání a nalezení publikace k určitému tématu, které pak vyžadovalo čím dál více času, si vynutilo uvažovat o přehlednějším a tedy i rychlejším způsobu orientace ve fondu. Zhruba v polovině dvacátých let stála brněnská technická knihovna před volbou nového katalogizačního systému, který by nahradil již nevyhovující „odborové“ systematické katalogy. Pro technickou knihovnu šlo o volbu mezi věcným katalogem předmětovým a věcným katalogem systematickým, využívajícím ne již interní klasifikační schéma, ale podrobné desetinné třídění. Varianta nejvýhodnější, zavedení obou, totiž nepřipadala v úvahu vzhledem k nedostatku odborného personálu.

Obě alternativy knihovna pečlivě rozvažovala – teoreticky, na základě dostupné literatury, i prakticky, na základě zkušeností institucí, které již ten či onen systém prakticky využívaly.

Pro seznámení se s předmětovou katalogizací existovala v knihovnické oblasti jak literatura, tak zkušenosti.

Problematiku předmětového katalogu teoreticky postihovala například právě tehdy vydaná (1928) „*Pravidla heslového katalogu věcného*“ Z. Tobolky; poznatky o praktických zkušenostech knihovníků s předmětovým katalogem získala technická knihovna od pražské Národní knihovny, od německých technických knihoven – o získaných poznatcích referuje tehdejší ředitel technické knihovny Ing. Mayerhöfer („*Katalog předmětový nebo heslový*“). Časopis čs. knihovníků, 1931).

Na straně druhé, informací o desetinném třídění a jeho využití v katalogizaci nebylo mnoho. Přesněji řečeno, desetinné třídění nebylo tématem, kterému by věnovala pozornost knihovnická veřejnost. Teoretické poznatky a praktické zkušenosti s desetinným tříděním ovšem existovaly – ve sféře techniky. Teorie desetinného třídění byla od poloviny 20. let tématem odborných článků, které vycházely v technických časopisech, jejich autory byli technici-inženýři. Technické odborné časopisy počínaly v této době označovat své články znaky desetinné třídění.

V České republice označoval své články znaky desetinné třídění například „*Elektrotechnický obzor*“ (od r. 1927), tento časopis nadto vydával tzv. „Hlídku“ obsahující výtahy ze zahraničních časopisů, rovněž označené znaky desetinného třídění. Teoretické články o desetinném třídění vyšly například v časopisech: „*Technický obzor*“, který uveřejnil vůbec první stať propagující desetinné třídění u nás (1919) – tzv. „dopis z Paříže“ od profesora Lista (profesor brněnské České vysoké školy technické, několikrát zvolený do kuratoria technické knihovny); „*Elektrotechnický obzor*“, např. článek o desetinném třídění od inženýra Němce (1927), přehled desetinného třídění jako návrh normy (1931). První české vydání desetinného třídění vydal Elektrotechnický svaz (1930).

Praktické zkušenosti s aplikací desetinného třídění se v uvedené době daly získat od dokumentačních (literárních) středisek podniků.

„*Když jsem se rozhodoval, co mám v knihovně zavést, zda katalog předmětový nebo desetinný ... z kruhů knihovnických jsem se nedočkal odpovědi na své pochybnosti. Neštěstí jsem měl úzký styk s našimi inženýry, měl jsem styk s naším průmyslem. Co mně nemohli dát kolegové–knihovnici z vědeckých knihoven, to mi dali kolegové–knihovnici z knihoven závodních. Otevřeli mně nový svět, svět hlubší služby čtenářů, služby dokumentační, která se bez desetinného třídění neobešla.*“ [Mayerhöfer, 4]

Před katalogem předmětovým byl tedy upřednostněn katalog systematický, pořádaný dle desetinného třídění.

Systematický katalog „desetinný“ vyhovoval brněnské technické knihovně jakožto knihovně s výběrovým a svým rozsahem relativně malým fondem lépe nežli katalog předmětový, a to zejména ze dvou důvodů. Technická knihovna potřebovala zachovat přirozenou souvislost mezi příbuznými pojmy popisujícími obsah publikací ve svém fondu. Dále požadovala od katalogizačního systému schopnost vyjádřit vazby mezi pojmy nadřazenými a podřazenými. To proto, že fond brněnské technické knihovny se sice rozrůstal, ale oproti knihovnám univerzálním, knihovnám s delší tradicí, knihovnám s vyššími finančními prostředky, byl přece jen relativně malého rozsahu. Na základě vztahu nadřazenosti a podřazenosti mohla knihovna v situaci, kdy neměla ve fondu literaturu zabývající se výhradně určitým úzkým problémem, který čtenář zajímal, nabídnout mu literaturu, která problematiku tematizovala alespoň částečně.

„*Heslový věcný čili předmětový katalog nám pomůže jedině tehdy, když o hledaném předmětu je v knihovně skutečně samostatná kniha, takto heslovaná. Není-li takové knihy, nebo nevyhovuje-li, či zná-li čtenář tuto knihu a žádá ještě něco dalšího, odchází s nepořízenou. A přece jsou v knihovně knihy souborné, které mají dosti rozsáhlou kapitulu o hledaném předmětu; mají ovšem jiné heslo, pod kterým čtenář nehledal. Systematický katalog naproti tomu soustřeďuje na jednom místě lístky o knihách, pojednávajících jak o předmětu samotném, tak i o pojmech jemu nadřazených a podřazených. Všechny lístky tvoří skupinu, v níž jsou seřazeny buď podle autorů nebo podle*

chronologie. Desetinný katalog má navíc tu výhodu, že lístek o hledaném předmětu staví ve skupině na zcela určité místo, vyznačené podrobným desetinným znakem. Lístky s pojmy nadřazenými jsou před ním, lístky s pojmy podřazenými za ním: čili plní současně i funkci katalogu předmětového.“ [Mayerhöfer, 5]

Práce na budování systematického katalogu na základě desetinného třídění technická knihovna zahájila v roce 1934.

Před vlastním zahájením prací na systematickém katalogu knih, založeném na desetinném třídění [DT], nabývala technická knihovna po čtyři léta s tímto třídícím systémem praktické zkušenosti. Ve stejné době, kdy byl zvažován přechod k desetinné klasifikaci knih, bylo totiž po knihovně požadováno, aby napomáhala „intensivnímu využití časopisecké literatury, založením katalogu časopiseckých článků“ [Mayerhöfer, 4]. Pro řazení záznamů ve speciálním katalogu časopiseckých článků, založeném v roce 1930, bylo zvoleno desetinné třídění. Spolu s praktickými zkušenostmi s aplikací DT získala knihovna více času k obstarání pomůcek pro zavedení desetinného třídění i pro svůj knižní fond. Pro systematizaci dokumentační kartotéky dle DT bylo pomůckou české vydání desetinného třídění (vydané Elektrotechnickým svazem v roce 1930). Toto vydání, zaměřené na elektrotechniku, umožnilo zahájit práce na budování katalogu časopiseckých článků, ale pro klasifikaci knihovního fondu nedostačovalo. Knihovna pro reklasifikaci fondu knih získala (a využívala) úplnější vydání DT: 2. úplné mezinárodní vydání DT (francouzské) vycházející mezi lety 1929–1933 a 3. úplné mezinárodní vydání DT (německé) vycházející od roku 1934.

Od tohoto data do uzavření knihovny pro veřejnost v roce 1938 probíhala výstavba systematických katalogů za využití desetinné klasifikace. Podíleli se na ní dva lidé: inženýr Mayerhöfer a další vysokoškolský odborník-technik (inženýr Baláš). Přednostně byla zpracovávána literatura běžně docházející. Byl-li čas, byla reklasifikována literatura starší. V době protektorátu pokračoval v práci na katalogu, na překlasifikování dosud nezpracovaných zásob, Ing. Mayerhöfer sám.

V roce svého začlenění do Státní vědecké knihovny disponovala technická knihovna těmito systematickými katalogy:

- Služební katalogy
 - systematický desetinný katalog lístkový, hlavní katalog knihovny, obsahující záznamy všech knih knihovny,
- Čtenářské katalogy
 - systematický katalog „odborový“ svazkový (přírůstky fondu mezi lety 1900–1933),
 - systematický katalog desetinný svazkový (přírůstky fondu mezi lety 1933–1946),
 - systematický katalog desetinný lístkový (přírůstky fondu od roku 1946).

Technická knihovna v Brně byla první knihovnou v republice aplikující desetinnou klasifikaci pro pořádání systematických katalogů.

Více než desetileté zkušenosti brněnské technické knihovny s použitím desetinného třídění pro systematický katalog posloužily dalším studijním a vědeckým knihovnám, například pražské knihovně vysokých škol technických, bratislavské Slovenské technické knihovně, i odborným knihovnám závodním, když tyto knihovny ve druhé polovině čtyřicátých let zahajovaly práce na budování systematických katalogů založených na desetinném třídění.

1.5 Služby brněnské technické knihovny

Technická knihovna zajišťovala:

- Knižní služby: Od svého založení technická knihovna poskytovala svým uživatelům běžné služby výpůjční: prezenční, absenční a meziknihovní;

- Dokumentační služby;
- Informační služby;
- Bibliografické služby.

1.5.1 Dokumentační služby technické knihovny

Technická knihovna neměla původně dokumentační službu ve svém programu. Dokumentační činnost počala rozvíjet z vlastní iniciativy, po vzoru partnerských závodních knihoven, ve třicátých letech, ve snaze vyhovět všem kategoriím svých čtenářů.

Podnětem pro zavedení dokumentace v brněnské technické knihovně – knihovně, která zápasila s nedostatkem zdrojů i personálu – byl aktivní kontakt knihovny s jejími uživateli. Rozhodnutí o rozšíření služeb knihovny o služby dokumentační bylo přijato na základě zpřesněné představy knihovny o informačních potřebách vědy a výzkumu a o potřebách projektování, konstruování a dalších technicko-technologických činnostech, spojených s průmyslovou výrobou. Z poznatků o šíři informačních potřeb výzkumu a výrobní praxe, které knihovna získala na základě každodenního styku s ústavu vysokého učení technického a taktéž na základě svých vazeb na oddělení průmyslových závodů, počítaje v to vazby na odborné knihovny těchto závodů, vyplynul závěr, že technická veřejnost nepožaduje pouze odbornou monografickou literaturu. Požadavky techniků, ať již působících ve vysokoškolském výzkumu nebo v průmyslu, se týkaly v prvé řadě nejnovějších poznatků z jejich vědní oblasti: aktuálních výsledků výzkumu a vývoje, výsledků zkoušek, popisů nových technických zařízení, materiálů, technologických pracovních postupů atp.

Z potřeb technické vědy a technické praxe si pro sebe technická knihovna vyvodila následující závěry:

- Poznanky o aktuálním stavu technického poznání se vesměs nedají nalézt v knihách: technická knihovna proto nadále nevystačí se shromažďováním odborné knižní produkce ve svém fondu, s katalogizací toho, co má ve fondu a se službami poskytovanými pouze na základě svého knižního fondu;

- Zdroje nových technických poznatků a aktuálních informací o technickém vývoji domácím a zahraničním jsou v zásadě dvojího typu:

- Speciální druhy technické literatury: patentové spisy, technické normy, firemní literatura apod. : úkolem technické knihovny je proto shromažďování veškerých dosažitelných dokumentů, které obsahují informace z oborů, na něž se knihovna specializuje, počítaje v to shromažďování a třídění speciálních druhů technické literatury. Koncem dvacátých let začíná technická knihovna s výstavbou fondu speciální literatury [viz kap. 1.3.3];

- Články v odborných časopisech tematizující nejnovější technické poznání, eventuálně s ním úzce související poznání z oblasti přírodních věd, řízení výroby apod. : úkolem technické knihovny je proto zachycení aktuálních vědeckých a technických poznatků, které jsou předmětem odborných časopiseckých článků, shromažďováním věcných a identifikačních údajů o těchto člancích a jejich zdrojových dokumentech bez ohledu na to, zda knihovna zdrojový dokument vlastní či nikoli, a také systematizace shromážděných údajů a jejich zprostředkování uživatelům knihovny prostřednictvím dokumentační služby.

Vedle budování věcných katalogů, odrážejících knižní a časopisecké informační prameny v jejím fondu, vzala na sebe technická knihovna úkol budovat věcný katalog popisující to, co bylo aktuálně zveřejněno v časopisech těch oborů, na které se knihovna přednostně specializovala.

1.5.1.1 Nástroje dokumentační služby

Vlastní základy dokumentační činnosti technické knihovny byly položeny v roce 1930 založením kartotéky časopiseckých článků.

Popudem založení kartotéky byl mj. i již zmíněný úkol, zadaný technické knihovně vysokým učením „... *napomáhat k intenzivnímu využití časopisecké literatury, do níž se ukládá největší část (55 %) hmotných prostředků knihovny, založením heslového katalogu časopiseckých článků.*“ [Mayerhöfer, 4]

Vzhledem k nedostatku finančních zdrojů i odborného personálu musela technická knihovna pořídit nástroj – speciální kartotéku záznamů časopiseckých článků pro dokumentační službu, o níž se rozhodla rozšířit své služby, co nejlépe a nejjednodušeji. Nezahájila dokumentaci aktivní – pořizování vlastních záznamů dokumentů. Zavedla dokumentaci „pasivní“ – přejímala záznamy článků, které byly tehdy ponejvíce uveřejňované formou bibliografických příloh, tzv. „Hlídek“, specializovaných odborných časopisů.

Přejaté záznamy byly využity k budování speciální kartotéky záznamů odborných časopiseckých článků – dokumentační kartotéky.

Pod převzetím záznamu z bibliografické přílohy časopisu je třeba si představit vystřihování záznamů z časopisů a jejich nalepování na kartotéční lístky. V počátcích výstavby kartotéky technická knihovna používala lístky formátu A7; tento formát byl zvolen proto, že šlo o formát papíru podle německé normy DIN používaný k unifikaci formátů papíru v technické oblasti i v oblastech jiných vyjma knihovnictví.

Záznamy v dokumentační kartotéce byly řazeny systematicky. Zprvu podle různých klasifikačních systémů, které aplikoval ten který časopis nebo heslově. Vzhledem k tomu, že mezi třídícími systémy, které časopisy pro zařizování záznamů excerpovaných článků aplikovaly, stále více převládalo desetinné třídění, byl tento systém posléze využit pro sjednocení všech dosud získaných záznamů. Pro použití desetinného třídění v dokumentační kartotéce nadto hovořila i skutečnost, že knihovna zvažovala, jak bylo výše uvedeno, jeho využití v systematickém katalogu knih. A stejně tak fakt, že desetinný klasifikační systém nabýval mezinárodního významu.

Dokumentační kartotéka byla založena v roce 1930. Do roku 1939 se technické knihovně (2 vysokoškoláci!) podařilo shromáždit kartotéku obsahující přes 50 000 záznamů článků, pořádaných podle mezinárodního desetinného třídění.

Dodejme, že ve třicátých letech práce na kartotéce vyžadovala čtení odborných časopisů. Čtení ve smyslu jejich letmé prohlídky, sledování bibliografických „Hlídek“ časopisů za účelem vyhledání záznamů článků relevantních pro kartotéku knihovny. V této etapě, kdy tvořily převládající zdroj dokumentalistických informací kartotéky odborné časopisy, byl materiál v ní shromážděný „... *dostí kusý, avšak konal i při své nesoustavnosti a neúplnosti platné služby. Byl-li v některém časopise nalezen potřebný záznam, dalo se předpokládat, že v témže časopise, v jiných číslech a jiných ročnících, budou ještě jiné články, od jiných autorů o téže nebo příbuzné věci. Naopak zase nalezené jméno autora vedlo k předpokladu, že týž autor psal v jiných příbuzných časopisech o téže věci s jiného hlediska, ale opět s dalšími podrobnostmi, zejména jednalo-li se o publicitu nové věci, pro niž byl zanícen. Tato zásada analogie platí stále a musí jí dbát každý dokumentalista, zejména při omezených dokumentačních zdrojích.*“ [Mayerhöfer, 2]

V letech po skončení druhé světové války výstavba dokumentační kartotéky pokračovala. Mezi zdroji záznamů zprvu převládaly, tak jako v předválečném období, bibliografické přílohy našich a zahraničních odborných časopisů.

Oproti předválečným letům práci na kartotéce ulehčilo, že mnohé z časopisů přijaly novou úpravu svých bibliografických „Hlídek“ „... časopisy začaly vycházet v takové úpravě, že stačilo záznamy jen rozřítovat, protože byly perforované a mohly se lehce oddělit, aby se dostaly lístky formátu A7 nebo A6 ... Pro řazení začalo se používat stále více mezinárodní desetinné třídění.“ [Mayerhöfer, 1] Přitom bibliografické hlídky časopisů již evidovaly nejen časopisecké články, ale běžnou se stávala evidence patentů a norem.

Další ulehčení prací na výstavbě dokumentační kartotéky s sebou přinesl politický vývoj po únoru 1948. Znárodnění československého průmyslu zrušilo soukromé vlastnictví podniků, a to jak jejich složky hmotné, tak nehmotné (duševní vlastnictví).

„Dříve (před únorem 1948) pracoval v každém závodě dokumentalista na svou pěst a výsledky jeho práce byly nepřístupny závodnímu druhému, který dělal třeba tutéž dokumentační práci ještě jednou. Tyto poměry se změnily od základu po znárodnění našeho průmyslu: výsledky bádání a ovšem i dokumentační práce jsou společným majetkem všech. Technická dokumentace byla soustředěna v Technickém dokumentačním středisku. Práce tu byla rozdělena mezi řadu odborníků z oboru věd přírodních i technických a její výsledky zpřístupněny všem.“ [Mayerhöfer, 2]

Se vznikem ústředně organizovaných dokumentačních služeb, československých dokumentačních pracovišť vydávajících výsledky své excerptní činnosti ve formě referátových časopisů nebo ve formě lístkové služby, začala technická knihovna hojně využívat záznamy, vydávané těmito pracovišti. Činnost dokumentačních pracovišť budování dokumentační kartotéky podstatně usnadnila a podpořila její nárůst.

V období těsně před integrací technické knihovny do Státní vědecké knihovny dosahoval roční přírůstek dokumentační kartotéky 80 000 nových záznamů.

Dokumentační kartotéka představovala základ dokumentační služby brněnské technické knihovny. Spolu s jejím budováním shromažďovala technická knihovna i další nástroje pro dokumentační činnost, především referátové časopisy a souhrnné rejstříky (kumulativní indexy) ke svým časopisům.

Uživatelům technické knihovny sloužila dokumentační kartotéka dvojím způsobem. Jednak byla využívána čtenáři technické knihovny přímo, bez či s minimální asistencí pracovníka knihovny, jednak byla využívána, spolu se systematickým lístkovým katalogem, referátovými časopisy a dalšími informačními zdroji, odbornými zaměstnanci knihovny pro zodpovídání tematicky orientovaných uživatelských dotazů. Informace o existující literatuře k danému tématu byly poskytovány ústní i písemnou formou.

Součástí poskytovaných dokumentačních služeb bylo i opatření zjištěných článků (eventuálně jiného druhu dokumentu), a to buď z vlastních zdrojů nebo odjinud, ať již jejich zapůjčením či ve formě fotokopie, mikrofilmu.

Výstavbu dokumentační kartotéky technickou knihovnou nelze chápat jen jako tvorbu pomůcky pro poskytování informací o existující odborné literatuře, respektive o existujících dokumentech k určité problematice, ale především jako snahu o rozšíření interních primárních informačních zdrojů knihovny o zdroje externí. Technická knihovna pokládala před více než půl stoletím za svoji povinnost „dát čtenáři i to, co sama nemá, ale co může opatřit odjinud, třeba i mikrofilm z ciziny“. [Mayerhöfer, 2]

1.5.2 Informační služby technické knihovny

Informační služby technická knihovna výrazněji rozvinula až po druhé světové válce. Vedle poskytování údajů o literatuře (knižní, časopisecké či speciální) na určité téma, které mohl uživatel dále využít pro získání primárního textu, snažila se technická knihovna vyjít vstříc i těm uživatelům, kteří požadovali informace faktografického charakteru. Škála po knihovně požadovaných faktografických informací byla značně široká. Technická knihovna zodpovídala dotazy všeobecného charakteru, u kterých dostačovalo poskytnout odkaz na naučný slovník, na heslo ve všeobecné encyklopedii, dále dotazy charakteru žádosti o vyhledání adres vědeckých společností, firem, dat konání světových kongresů, vlakových spojení apod. i dotazy po konkrétních faktech a údajích potřebných pro odbornou technickou činnost či požadavky na pomoc s překladem určitých slov, vět, frází apod.

Technická knihovna fungovala v 50. letech jako informační instituce, kde se sbíhaly dotazy „po literatuře a kladly se i přímé otázky po hodnotách funkcí, fyzikálních a chemických konstantách, vlastnostech materiálů, po údajích o pevnosti určité hmoty, údajích meteorologických, hydrologických, geologických, po petrografickém a mineralogickém složení, po normách a předpisech ... požadovány jsou překlady odborných slov, vět a frází, hledány jsou údaje životopisné, adresy vědeckých společností, adresy firem a určitých osobností, osobní obsazení ministerstev a úřadů, znění zákonů a úředních vyhlášek, vlakové spojení, telefonní čísla, příslušnost obce k určitému kraji atd.“ [Mayerhöfer, 5]

Obr. 2 Rozsah informačních služeb technické knihovny Brno, stav z roku 1954 [převzato z Mayerhöfer, 1]

Síť informačních a taktéž výše zmíněných dokumentačních služeb, poskytovaných brněnskou technickou knihovnou odborné veřejnosti, přesahovala obvod města Brna. Pokrývala celou republiku.

Pro účely provozování informačních služeb technická knihovna vytvářela a průběžně doplňovala příruční fond, který obsahoval materiály, bez nichž zodpovídání faktografických dotazů nebylo myslitelné. Šlo zejména o dokumenty typu odborných jazykových slovníků, naučných slovníků a encyklopedií v českém jazyce i cizojazyčných (všeobecných i odborných speciálních, např. naučné slovníky technické, lékařské, národohospodářské, právní), kompendií, příruček (jak mnohosvazkových rukovětí vědeckého typu, tak příruček pro praxi obvykle kapesního charakteru), tabulkových děl, adresářů, místopisných příruček apod. Spolu s publikacemi z příručního fondu byly pro zodpovídání dotazů využívány bibliografické informační zdroje, referátové časopisy, věcný systematický katalog knihovny a dokumentační kartotéka.

Informace byly poskytovány ústně při osobní návštěvě čtenáře, telefonicky nebo písemně (literární rešerše na dané téma). Vedle informačních služeb poskytovaných jednorázově zavedla technická knihovna průběžné informování uživatelů o nejnovější literatuře, a to jak uživatelů individuálních, na základě jejich studijních a pracovních potřeb, které sdělili knihovně, tak uživatelů kolektivních (výzkumné ústavy, podniky) ve formě tematických seznamů na aktuální témata.

1.5.3 Bibliografické služby technické knihovny

Povinnost zpracovávat speciální bibliografie danou jednotným Organizačním statutem státních vědeckých knihoven naplnila knihovna například samostatně vydanými tematickými bibliografiemi: „Svařování“ (vypracovaná v letech 1952-53), „Seznam geologické literatury“ (1953), a také obsáhlými bibliografickými soupisy hornické a hutnické literatury, připravenými a vydanými ve spolupráci se Státní studijní knihovnou v Ostravě.

1.6 Vývoj technické knihovny v Brně v letech 1899–1958: shrnutí

Činnost technické knihovny ve funkci knihovny vysokoškolské je v první řadě určována jejím postavením v rámci školy. Řídí se potřebami školy, jejím primárním posláním je podpora vědeckých a vzdělávacích aktivit školy. Možnost využívání knihovny ze strany širší veřejnosti je značně omezena.

Neveřejný charakter technické knihovny, soustředění se na výstavbu fondu technické literatury a na služby na základě poskytované převládají v prvních dvou desetiletích provozu knihovny, zhruba do poloviny dvacátých let 20. století.

Od druhé poloviny 20. let se aktivity technické knihovny rozšiřují. Služba vysoké školy technické přechází ve službu celé technické veřejnosti. Knihovna, její fondy a služby se otevírají vedle vědců, inženýrů a studentů vysokého učení technického také inženýrům z brněnských i mimobrněnských průmyslových závodů.

Výraznější vzájemné vztahy knihovny českého vysokého učení technického a technické praxe podpořil i rostoucí význam a role české vysoké školy technické (vytlačující pozvolna německou techniku) pro rozvoj průmyslu (i zde je logicky původní německá dominance vytlačována) prvorepublikového Brna. Z kontaktů s průmyslovými závody a jejich dokumentačními středisky vytěžuje technická knihovna poznatky o speciálních potřebách technické a výrobní praxe (konstruktérů, projektantů) a seznamuje se se způsoby služeb závodních „knihoven“, markantně odlišnými od služeb velkých vědeckých knihoven.

Částečně veřejný charakter knihovny, byť prozatím neformální, soustředění se na výstavbu fondu technické literatury, a to včetně technické literatury speciální. Úsilí rozšířit knihovnické služby o služby dokumentační a s tímto úsilováním spojená výstavba systematického desetinného katalogu a dokumentační kartotéky. Tak lze popsat charakter technické knihovny v Brně od druhé poloviny dvacátých let po její uzavření pro veřejnost v roce 1939.

Vývoj knihovny směrem k zabezpečování informačních potřeb technické vědy a výsledky této vědy zhodnocujícího průmyslu se dále prohluboval v období po druhé světové válce. Formálním potvrzením knihovnou již uplatňované zásady, že služby technické knihovny v Brně jsou určeny jak technické vědě, tak technické praxi, je transformace knihovny z knihovny vysokoškolské na samostatnou speciální vědeckou knihovnu.

Veřejný charakter technické knihovny, soustředění se na výstavbu fondu technické literatury v co nejširším druhovém zastoupení. Pokračování v budování dokumentační kartotéky, knihovnické, informační a dokumentační služby. Takto je možné charakterizovat technickou knihovnu v Brně v letech padesátých minulého století.

V tomto období disponovalo město Brno, či lépe Československá republika, technickou knihovnou, která představovala prototyp velmi moderní knihovnicko-informační instituce, instituce integrující speciální vědeckou knihovnu a dokumentační středisko.

Literatura:

1. MAYERHÖFER, Heřman. Bibliograficko-informační služba v Štátnej technickej knižnici v Brně. *Čítateľ : mesačník pre prácu s čítateľmi*. 1954, roč. 3, s. 344-350.
2. MAYERHÖFER, Heřman. Dokumentační služba v STK v Brně. *Dokumentace a desetinné třídění : časopis Dokumentačního ústředí a Čsl. dokumentační společnosti*. 1951, č. 4/6, s. 92-93.
3. MAYERHÖFER, Heřman. Naše technické knihovny v letech 1918-1928 a jejich dnešní úkoly. *Časopis československých knihovníků*. 1927, s. 193-201.
4. MAYERHÖFER, Heřman. O zkušenostech s použitím DT ve Státní technické knihovně v Brně. *Dokumentace a desetinné třídění : časopis Dokumentačního ústředí a Čsl. dokumentační společnosti*. 1949, č. 2, s. 19-24.
5. MAYERHÖFER, Heřman. Spolupráce závodních a vědeckých knihoven. *Dokumentace a desetinné třídění : časopis Dokumentačního ústředí a Čsl. dokumentační společnosti*. 1949, č. 2, s. 92-98.
6. MAYERHÖFER, Heřman. Výměnná služba ve Státní technické knihovně v Brně. *Dokumentace a desetinné třídění : časopis Dokumentačního ústředí a Čsl. dokumentační společnosti*. 1951, sv. 2, č. 4/6, s. 85-87.
7. MAYERHÖFER, Heřman. Úkoly technických knihoven. *Knihovna : časopis Svazu českých knihovníků*. 1948, č. 3, s. 82-84.
8. MAYERHÖFER, Heřman. *Úvod do bibliografie technické literatury*. 1 díl. 1. vyd. Praha : SPN, 1956. 345 s.
9. MEDONOS, Sáva. *Systematický katalog Státní technické knihovny (Knihovny vysoké školy technické) v Brně; Volba třídění pro systematický katalog Knihovny vysokých škol technických v Praze*. Praha : Technické dokumentační středisko při Knihovně vysokých škol technických, 1948. 23 s. (Práce Technického Dokumentačního Střediska ; č. 1).
10. POKORNÁ, Milada. Sto let od narození ing. Heřmana Mayerhőfera. *Duha : informace o knihách a knihovnách z Moravy*. 1992, roč. 6, č. 2, s. 15-16. ISSN 0862 1985.
11. TRAUTMANN, Jaromír. Z dějin Státní technické knihovny. In JIRANOVÁ, Olga; KUBÍČEK, Jaromír. *Státní vědecká knihovna v Brně : jubilejní sborník (1808-1883-1958-1983)*. 1. vyd. Brno : Blok, 1983, s. 56 - 69.

POZNÁMKY :

I - Název technické knihovny v Brně v I. 1899-1948

Oficiální plný název brněnské vysoké školy technické byl: c.k. Česká vysoká škola technická Františka Josefa v Brně (1899–1918), Česká vysoká škola technická v Brně (od 1918). Aдекватně názvu školy zněl název knihovny této vysoké školy: Knihovna c.k. České vysoké školy technické Františka Josefa v Brně (do roku 1918), Knihovna České vysoké školy technické v Brně (do roku 1948).

Pro zjednodušení jsou v textu užívány prvorepublikové názvy školy a její knihovny.

II - Základní legislativní dokumenty vztahující se ke Knihovně České vysoké školy technické v Brně

- 1) Výnos c.k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 9.8.1900 potvrzující zřízení samostatné všeobecné Knihovny České vysoké školy technické v Brně.
- 2) „Instrukce pro univerzitní a studijní knihovny“ vydaná c.k. Ministerstvem kultu a vyučování v roce 1825. Instrukce (pro univerzitní a studijní knihovny) zůstala legislativním základem organizace práce a správy studijních a vědeckých knihoven až do roku 1954, třebaže po roce 1945 šlo již o základ pouze formálního charakteru. Teprve v roce 1954 byl pro kategorii vědeckých knihoven, která od poloviny 50. let zahrnovala i knihovny studijní, vydán nový organizační statut.
- 3) „Instrukce pro správu Knihovny (c.k.) České vysoké školy technické v Brně“. Schválena vynesemím c.k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 14.11.1903, čís. 17 068.
- 4) „Řád knihovny (c.k.) České vysoké školy technické v Brně“. Schválen vynesemím c.k. Ministerstva kultu a vyučování ze dne 14.11.1903, čís. 17 068. Řád knihovny byl po svém prvním vydání z roku 1903 několikrát nepatrně pozměněn, a to v letech 1910, 1923, 1931. Poslední vydání knihovního řádu z roku 1931 a původní Instrukce pro správu knihovny vyšly tiskem v publikaci Havelka, F.; Placht, O. Předpisy pro vysoké školy republiky Československé. Praha, 1932.

Instrukce pro správu knihovny a Řád knihovny neformálně pozbyly svou platnost ve vztahu ke správě a činností knihovny okamžikem administrativní odlučky knihovny od vysoké školy v roce 1947. Ze zákona tyto dokumenty pozbyly platnost vydáním Organizačního statutu státních vědeckých knihoven v roce 1954.

III - „Organizační statut státních vědeckých knihoven“

Jednotný rámcový statut státních vědeckých knihoven. Výnos Ministerstva školství č.j. 53 435=CIII/4 ze dne 11.8. 1954. (Věstník Ministerstva školství, ročník 10, sešit 23 ze dne 20.8. 1954.)

1) Struktura Organizačního statutu státních vědeckých knihoven:

- Obecná část, obsahující výnos Ministerstva školství, tj. vlastní organizační statut, který se týkal všech státních vědeckých knihoven. Jednotný organizační statut vymezoval hlavní úkoly státních vědeckých knihoven, jejich vnitřní organizaci, zásady jejich správy a provozu.

- Speciální část obsahující přílohu k výnosu.

Příloha uváděla seznam státních vědeckých knihoven spolu s upřesněním jejich specializace.

2) Organizační statut státních vědeckých knihoven a STK Brno.

Obecná část rámcového statutu předpokládala u státních vědeckých knihoven mj. vytvoření určitých základních samostatných oddělení zajišťujících plnění konkrétních dílčích funkcí – toto ustanovení přineslo zásadní změnu ve vnitřní organizaci brněnské technické knihovny. Státní technická knihovna vytvořila v souladu s legislativně danými požadavky dvě samostatná oddělení: oddělení pro doplňování a zpracování knihovních fondů, oddělení služeb čtenářům; vybudování samostatného oddělení bibliograficko-zpravodajského znemožnil nedostatečný počet kvalifikovaných pracovníků, kteří by tyto úkoly ve větší míře zajišťovali.

Speciální část vymezila specializaci STK Brno.

„STK Brno je :

- a) vědeckou knihovnou pro studium technické literatury a příbuzné literatury z oboru přírodních věd, s působností zejména ve své oblasti,
- b) střediskem pro vypracovávání a vydávání speciálních bibliografií a pro poskytování informací o technické literatuře,
- c) střediskem metodické práce pro technické knihovny, zejména ve své oblasti.“

IV - Akviziční postup Knihovny České vysoké školy technické

Nízká dotace dala akvizičnímu postupu knihovny vysokého učení technického následnou formu. Od celkové dotace byly odečteny prostředky na časopisy a na vazbu, zbývající část, určená pro nákup knih, byla rozdělena na tolik částí, kolik bylo studijních oborů, počítaje v to podíl na příruční knihovnu. Tyto částky představovaly roční podíly finančních prostředků, které mohli navrhovatelé z řad profesorů zastupujících určitých oborů vyčerpat. Knihovna přitom pamatovala i určitým podílem z celkové subvence na návrhy posluchačů. K zakoupení základních či nákladnějších děl mohly ústavy své podíly spojovat.

Technicky byla tato aktivita čtenářů při doplňování knihovny řešena formou návrhových lístků opatřených zúčtovacími kupony, podle kterých se vedla evidence objednávek a doplňování knihovny dle jednotlivých ústavů.

Postup vedl k pečlivému výběru knih navrhovaných pro nákup. Návrhy opatřené odůvodněním představovaly fundované podklady pro vlastní akviziční činnost, během níž byl každý z předložených návrhů před uskutečněním objednávky znovu pečlivě zkoumán. Postup nadto přispíval k rovnoměrnosti v doplňování fondu ve všech oborech.

Na tento postup technická knihovna do jisté míry navázala i v poválečném období (po roce 1945). Technická knihovna u vědomí, že knihovník, byť vzdělaný v určitém technickém oboru, nemůže být odborníkem v celé technice, pokračovala i v etapě své samostatné existence, tj. jako Státní vědecká knihovna, v aktivním zapojování čtenářů-odborníků do činností, spojených s tematickou profilací svého fondu. Především z důvodu, aby udržela předválečnou vysokou kvalitativní úroveň doplňování svého fondu o hodnotnou, pro dané vědní odvětví co nejaktuálnější

a nejsignifikantější literaturu. A taktéž z důvodu, aby co nejlépe využila přidělené finanční prostředky. S těmito záměry rozesílala seznamy nové technické literatury zvažované pro zakoupení do fondu, vybraným odborníkům v určité oblasti technických věd. Vyzvaní odborníci, jejichž seznam si knihovna vedla podle oborů, „... *probrali s knihovníkem předložené knihy, upozornili na jejich přednosti a nedostatky a po případě na to, kterou jinou publikaci mohou být lépe nahrazeny. Tímto způsobem osvojoval si knihovník směřodatné znalosti o hodnotě a možnosti použití jednotlivých knih.*“ [Mayerhöfer, 8]

V - Čs. dokumentační pracoviště

Nejvýznamnějším dokumentačním střediskem poválečného Československa bylo Technické dokumentační středisko (dále též TDS) při Knihovně vysokých škol technických v Praze, vytvořené v roce 1946 soustředěním materiálu a částečně personálu technických literárních (= dokumentačních) oddělení národních strojírenských podniků: Škodovy závody, ČKD, Zbrojovka Brno. Za slovenskou obdobu českého TDS, centra české dokumentace, lze pokládat Slovenské technické dokumentační středisko při Ústrednej knižnici Slovenskej vysokej školy technickej, Bratislava. Vedle Technického dokumentačního střediska při Knihovně vysokých škol technických (KVŠT) v Praze existovala řada dalších dokumentačních míst – při výzkumných ústavech, výzkumných a vývojových odděleních průmyslových podniků, které se obvykle soustřeďovaly na záznamy o článcích pro speciální otázky výzkumu svého ústavu, na otázky spojené s potřebami výroby ve svém podniku. Seznam hlavních, tehdy fungujících (přelom 40. a 50. let), technických dokumentačních míst Československé republiky uvádí například publikace „*Podniková dokumentace*“ od S. Medonose z roku 1950.

Technická knihovna shromažďovala a registrovala výsledky práce, dokumentační záznamy, zejména z těchto dokumentačních míst:

- Technické dokumentační středisko (TDS) při Knihovně vysokých škol technických, Praha,
- Hospodářské dokumentační středisko (HDS) při Čsl. ústavu práce, Praha,
- Hospodářské dokumentační středisko pri Čsl. ústave práce, oblastnom ústave pre Slovensko, Bratislava.

VI - Zdroje dokumentalistických informací dokumentační kartotéky technické knihovny

1) Převažujícím typem zdrojů ve 30. letech byly bibliografické přílohy, „Hlídky“, specializovaných odborných časopisů.

Takto technická knihovna získávala záznamy odborných statí z časopisů české provenience, například z časopisů: „*Elektrotechnický obzor*“, „*Věstník ČSKO*“ (příloha Technický index), „*Architekt SIA*“, „*TEXTIN : Textilní informace*“ a z časopisů zahraničních, například: „*Bautechnik*“, „*Deutsche Bauzeitung*“, „*VDI-Literatur-kartei*“, „*Bauingenieur*“, „*Werkzeugmaschine*“, „*ATZ-Automobiltechnische Zeitschrift*“, „*Revue de Métallurgie*“ a dalších.

2) Od konce 40. let se převažujícím typem zdrojů časopisecké kartotéky stávají výsledky práce československých dokumentačních pracovišť. K hlavním zdrojům záznamů dokumentační kartotéky brněnské technické knihovny náležely :

„*Přehled technické literatury*“, vydání všeobecné, vydávané Technickým dokumentačním střediskem při KVŠT v Praze. Vycházející 14-denně od ledna 1947.

„*Přehled technické literatury*“, dílčí vydání : strojírenství, elektrotechnika, mechanická technologie, vydávané Technickým dokumentačním střediskem při KVŠT v Praze. Vycházející od r.1947.

„*Přehled sociálně-ekonomické literatury*“ vydávaný Hospodářským dokumentačním střediskem při Čsl. ústavu práce. Vycházející 2x měsíčně od r. 1950.

„*Prehľad odbornej literatúry*“, zpracovávaný Hospodářským dokumentačním střediskem pri Čsl. ústave práce. Vycházející měsíčně od r. 1950.

„*Dokumentační služba*“, vydávaná Ústavem pro vnitřní obchod. Vycházející 1 x měsíčně od r. 1949.

„*Přehled odborné literatury*“ vydávaný ústřední knihovnou Vítkovických železáren. Vycházející od r. 1949.

„*Přehled letecko-technické literatury*“ vydávaný Leteckým výzkumným ústavem. Vycházející 1 x měsíčně od r. 1946.